

Makale Gönderim Tarihi: 27 Aralık 2019
Yayına Kabul Tarihi: 29 Ocak 2020

Zonguldak Şehrinin Kömüre Bağlı Tarihi ve Talihi Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Coal Related History and the Fate of Zonguldak

Ahmet Apaydın¹

¹ Giresun Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü, 28200 Giresun,
e-posta: ahmet.apaydin@giresun.edu.tr

Özet

Taşkömürü havzasının merkezi olan Zonguldak kenti, ülkemizde emeğin başkenti olarak bilinmektedir. Zonguldak, Osmanlı döneminde 1860'lardan itibaren demiryolu ağının gelişmesi ve donanma filosunun güçlenmesinde önemli rol oynayarak ülkede Sanayi Devrimi'nin lokomotifini olmuştur. Zonguldak kömürü, ayrıca Cumhuriyet döneminde Ereğli ve Karabük'te iki adet demir çelik fabrikasının kurulmasını sağlamış ve bunları ülke sanayiinin önemli bir parçası haline getirmiştir. Kuruluş serüveni 1800'lü yılların sonunda kömüre bağlı olarak başlayan Zonguldak kenti hep kömürle iç içe yaşamış, hala da kömürle birlikte yaşamaktadır. Ana kent ve ona bitişik olarak gelişen Kozlu, Kilimli, Çatalağzı ve Gelik yerleşimleri bir bütündür yaşam biçimi benzerdir. Ancak her bir kent parçası diğeriyle ve merkez Zonguldak ile sıkı bağlantılı olsa da, kömür ocakları, kömür işleme ve dağıtım yerleri, yönetim binaları, işçi ve memur lojmanları ile kendine özgü bir kimliğe sahip olmuştur. 1980'lere kadar Gelik, Karadon, Kilimli, Zonguldak, Kozlu'da ayrı ayrı olmak üzere Ereğli Kömürleri İşletmesine (EKİ) bağlı özel ilkokullar, işçi sinemaları (aynı zamanda tiyatro salonu), işçi barınma evleri (pavyonlar), bakımlı lojmanlar ve lojmanlar arası bahçeler (işçi ve memur siteleri), bir yandan inşa edilen gecekondu, ekonoma denilen satış kantinleri vb. mekan ve yapılarıyla Zonguldak ve Zonguldak halkı kendine özgü bir yaşam sürmekteydi. Bu yaşam biçimi özellikle son 20 yılda epeyce gerilese de, günümüzde kömür ocakları ve kömüre bağlı sanayi Zonguldak'ta gençlerin hala ekmek kapısı durumundadır. Buna karşılık Zonguldak halkı kömürün zararlarından da nasibini fazlasıyla almaktadır. Grizu patlamaları, göçükler, başka iş kazaları nedeniyle ölümler, yaralanmalar, sakat kalmalar, hava kirliliğinin olumsuz etkileri ile de birlikte yaşamak durumundadır. Yani Zonguldak'ta günlük hayat hep kömürle iç içedir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme tarihi, taşkömürü, kent yaşamı, Zonguldak

Abstract

Zonguldak, the center of the coal basin, is known as the capital of labor in our country. Zonguldak played an important role in the development of the railway network and the strengthening of the navy force from the 1860s onwards during the Ottoman period and became the locomotive of the Industrial Revolution. Zonguldak coal also established two iron and steel mills, one in Ereğli and the other in Karabük, during the Republican period, making them an important part of the country's industry. The establishment of Zonguldak, which started its adventure at the end of the 1800s, has always lived with coal and still lives with coal. The main city and the adjacent settlements named Kozlu, Kilimli, Çatalağzı and Gelik are a whole and the way of life is similar everywhere. However, although each part of the city is closely linked to the other and the center Zonguldak, it has a unique identity with coal mines, coal processing and distribution

sites, administrative buildings, workers and officer houses. Until the 1980s, there were private primary schools, workers 'cinemas (also theater halls), workers' housing houses (pavilions), well-kept housing units gardens (workers and civil servant sites), shanty houses, so-called sales canteens, etc. Residents of Zonguldak lived a unique life with their places and structures. Although this lifestyle has declined considerably in the last 20 years, the quarries and coal-bound industry are the favorite employment opportunity for young people in Zonguldak. On the other hand, the people of Zonguldak are under the negative effect of the coal mining. They have to live together with firedamp, collapse, other occupational accidents, deaths, injuries, disabilities, and the negative effects of air pollution. In other words, daily life in Zonguldak is always intertwined with coal mining.

Keywords: *Urbanization history, coal, urban life, Zonguldak*

1. Giriş

Tarihi geçmişi çok eskilere giden şehirler çoktur ülkemizde. Özellikle Anadolu tarihinin çok eskilere dayanması ve bu coğrafyanın farklı uygarlıklara beşiklik etmesi nedeniyle kuruluşu binlerce yıl öncesine kadar uzanan birçok şehir bulunur ülkemizde. Bu şehirlerin bir kısmı yıkılmış ve günümüze ancak tarihi kalıntıları miras olarak kalmış, bazıları ise kesintisiz olarak gelişmesini sürdürmüş ve günümüze kadar gelmiştir. Ancak günümüzde öyle kentler vardır ki kent tarihi bir asrı bile bulmaz. Bunlar çoğunlukla madencilğe veya sanayiye (çoğunlukla devlet tarafından kurulan fabrikalara) bağlı olarak doğan ve büyüyen kentlerdir. Örneğin, 1925 yılında oniki haneli bir köy olan Kırıkköy'ün Kırıkkale'ye dönüşerek yavaş yavaş kentleşmesi 1925'lerde top ve mühimmat fabrikalarının kurulmasından itibaren gerçekleşmiştir. Kırıkkale 1929'da belediyelik, 1944'de ilçe olmuştur. 1989 yılında il yapılan Kırıkkale 95 yılda oniki hanelik çok küçük bir köyden bugün iki yüzbin nüfuslu bir kent haline gelmiştir.

Karabük, Safranbolu'ya bağlı Öğlebeli Köyü'nün 13 haneli bir mahallesi iken 1934 yılında açılan Ankara-Zonguldak demiryolu ile önem kazanmıştır (karabuk.ktb.gov.tr). Kara çalı anlamına gelen Karabük, demiryolunun açılması ile birlikte istasyon adı olarak ilk kez Devlet Demiryolları haritasında görülmeye başlamıştır. Demiryolu ile taşıma imkânının varlığı ve kömür yataklarının yakınlığı nedeniyle, burada bir demir çelik fabrikası kurulması kararlaştırılmıştır (www.karabuk.gov.tr). 3 Nisan 1937'de Demir-Çelik fabrikalarının temeli atılmış ve Karabük bu tarihten itibaren ülkenin sanayileşme sürecinde yerini almıştır. Karabük'te belediye teşkilatı 1939 yılında kurulmuş, 1941 yılında Safranbolu ilçesine bağlı bucak (nahiye) olan Karabük 1953 yılında Zonguldak İline bağlı bir ilçe haline gelmiştir. Karabük, 1995 yılında Çankırı'dan Ovacık ve Eskipazar ilçeleri ile Zonguldak'tan Eflani, Safranbolu ve Yenice ilçelerinin birleştirilmesiyle Türkiye'nin 78. ili ve kent ise o ilin merkezi olmuştur. 2018 sayımına göre Karabük merkez ilçenin nüfusu 130 bine ulaşmış olup, (tuik.gov.tr.), şehir merkezinin nüfusu ise 110 binin biraz üzerindedir.

Türkiye'nin 67 plakalı vilayetinin merkezi olan Zonguldak şehrinin geçmişi Kırıkkale ve Karabük kadar yeni olmasa da çok eskilere gitmez. Bilinen bütün yazılı kaynaklar, kentin bulunduğu yerde yerleşimin en fazla 1800'lü yılların ortalarına kadar, yani taşkömürü üretiminin başladığı yıllara kadar indiğinde hemfikirdir. Başka bir ifadeyle Zonguldak, taşkömürü ile doğmuş ve taşkömürü ile var olmuştur. Böyle giderse de kentin kaderinin taşkömürüne bağlı olarak gelişeceği aşikârdır. Zonguldak şehrinin tarihini incelerken öncelikle taşkömürü tarihine bakmak gerekir. Doğal olarak, il merkezi Zonguldak'a birer banliyö gibi bağlı olan batıdaki Kozlu, doğudaki Kilimli, Çatalağzı ve Gelik yerleşimlerinin tarihi ve kaderi Zonguldak'a göbekten bağlıdır. O nedenle Zonguldak'ın doğuşunu ve her yönüyle yani, yerleşim, ulaşım, endüstri,

ekonomi, sosyal, kültürel, eğitim vb. gelişimini ve asıl önemlisi de geleceğini çevresindeki yerleşimlerle bir bütün olarak ele almak gerekir. Bu çalışmada, yazılı kaynaklardaki güvenilir bilgilere göre, kentleşme süreci en fazla 130 yıl geriye gidebilen ve her şeyi taşkömürü üretim süreçlerine bağlı olan karaelmas diyarı Zonguldak bu şekilde incelenmiştir. Erişilebilen kaynaklar (Çatma 1997, 1998; Aytekin 2017; Barutçu ve Özdemir 2017), genellikle havzadaki kömür tarihi, yoğun emek ve işçi eylemleri üzerinedir. Ancak örneğin Çatma (2006) çalışmasında bunlar tarihsel bir bakış açısıyla ele alındığı gibi, az da olsa Zonguldak kent tarihiyle ilgili bilgilere de yer verilmektedir. Ancak kentin kuruluşu ve ilk yıllardaki gelişimi konusunu ele alan bir çalışmaya erişilememiştir, büyük ihtimalle de böyle bir çalışma henüz yoktur. Bu çalışma, erişilebilen kaynaklardan alınan bilgiler ve 1970’li yıllardan itibaren Zonguldak’ta yaşamının verdiği tecrübelerle birleştirilerek kaleme alınmıştır. Kente ve kömür üretimine ait birçok eski fotoğrafın EKİ (Ereğli Kömürleri İşletmesi) ve onun devamı olan TTK (Türkiye Taşkömürü Kurumu) arşivlerinden alındığı (Orhan Ceylan; sözlü görüşme) ve aynı fotoğrafın birden çok kişi ve kuruluşlar tarafından görsel basına ve sosyal medyaya farklı kanallarla aktarıldığı görülmektedir. Öyle ki çoğu fotoğrafın asıl kaynağı belli olmayıp artık anonim hale geldiği görülmektedir. Anlaşılan odur ki, bu tür fotoğrafların kullanılmasında telif hakkı konusunda herhangi bir sorun yaşanmamış, bir hoşgörü ortamında çeşitli kanallara servis edilmiştir. Metin içinde kaynak gösterilmeyen renksiz fotoğrafların tamamı kömür işletmesinin arşivlerinden sosyal medyaya ve değişik internet sayfalarına aktarılan fotoğraflardır.

2. Zonguldak Taşkömürü Tarihine Kısa Bir Bakış

Bilindiği gibi taşkömürü, antrasitten sonra kömürün en kalitelisi, daha doğrusu kalorisi, yani enerjisi en yüksek olanıdır. Avrupa’da 1700’lerin sonlarında başlayan ve 1800’lerde hızlanan Sanayi Devrimi’yle birlikte trenler ve buharlı gemiler için kömür büyük önem kazanmıştır. Sanayi Devriminden itibaren ticaret gemileri gibi savaş gemileri de buharla çalışıyor ve buhar da kömürün yanması ile elde ediliyordu. Osmanlı’da ise taşkömürünün önemi 1800’lerin ortalarına doğru epeyce anlaşılmiş görünmektedir.

Zonguldak havzasında taşkömürünün bulunması veya keşfedilmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Herkesçe kabul gören hikaye, Ereğli’nin Kestaneci köyünden bahriye erlerinden Uzun Mehmet tarafından bulunduğudır. Bu hikayeye göre, Uzun Mehmet Köseağzı mevkiinde maden kömürünü bulur ve İstanbul’a saraya götürür. ZTSO (1933)’e göre bu olay 1829 yılında gerçekleşmiştir. Kömürün bulunuşu ile ilgili olarak az bilinen benzer bir hikaye daha vardır. Buna göre Filyos’un Elvan köyünden Karahüseyin, 1840 veya 1841’de torbasına doldurduğu kömürleri şimdiki Zonguldak’ın bulunduğu yerdeki Tahta İskelesine götürüp, burada Tersane için tahta ve kereste nakli işlerinde çalışan görevlilere göstermiş, kömür örneklerinin İstanbul’a ulaşmasından hemen sonra Amasra’ya ve Ereğli’ye yabancı fen heyetleri gelmiştir. Bu olaydan kısa bir süre sonra bölgedeki kömürleri araştırma ve işletme süreci başlamıştır (Çatma 2006). Zonguldak kömürünün İngiltere kömürü ile aynı kalitede olduğu anlaşılmiş ve İngiliz Mr. Brown tarafından yapılan etütler sonucunda havza artık aktif hale gelmiştir. Muhtemelen havzada işletmeye açılan ilk ocak Amasra Dökük mevkiindeki ocaktır. Nitekim, İngiliz asıllı bazı Galata sarraflarının 1840’larda kurdukları kumpanya, Amasra’da “İngiliz Bacaları” adı verilen ilk ocakları faaliyete geçirmiş ve böylece İngiltere adına bir öncelik kazanmayı başarmıştır (Sakaoğlu, 1987).

Zonguldak kömür havzasında kömürün ilk bulunuşu ile ilgili olarak Sakaoğlu (1987) tarafından ileri sürülen farklı bir görüş bulunmaktadır (Çatma, 2006). Buna göre, kömürün işletilmeye başlamasından epeyce sonraki yıllarda St. Barbe Yortusu’nu (bayramını) bir kömür bayramı

olarak kutlamaları Zonguldak Türk aydınlarının onuruna dokunmuş, maden yöneticilerinin bu yortuyu benimsememeleri için Uzun Mehmet adına uydurulan bir öykü ile kömürün bir Türk tarafından keşfedildiği ileri sürülerek yortunun yerleşmesi önlenmeye çalışılmıştır (Sakaoğlu, 1972, 1984). Ancak Çatma (2006) tarafından Türkiye Taş Kömürü Kurumu İnsangücü Eğitim Müdürlüğü arşivlerinde yapılan incelemelerde yapılan araştırmalarda Uzun Mehmet'in ailesine ait bazı belgelere ulaşılmıştır. Bu belgelerden birinde, 1932 yılında Havza-i Fahmiye Umum Müdürlüğü'nden İş Bankası Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda "Kömür kaşifi Uzun Mehmet torunları için bankanıza teslim edilen 68 lira 95 kuruşun Halkevi tarafından bu nama açılan hesaba cariyeye nakledilmesini rica ederim" ibaresi bulunmaktadır. Söz konusu arşivlerde Uzun Mehmet'in torunlarına maddi yardım konusunda başka yazışma belgeleri de bulunmaktadır. Çatma (2006)'ya göre Türk Maden Mühendisleri Cemiyeti'nin yayınladığı dergide, bölgedeki kömürle ilgili olarak her gün birkaç numune alan İstanbul, bu durum karşısında bir kol ağasının başkanlığı altında üç zabiti Ereğli'ye göndermiştir. Bu heyet, Ereğli'de 20 günden fazla kalarak halk tarafından gösterilen numuneleri incelemiş, söylenen mevki isimlerini harita üzerine işaretlemiştir. Köseağzı mevkiinden doğuya doğru ilerleyen ve yayılan bu mevkiiler Armutçuk, Kofalık, Teflenli, Yeniharman, Kozlu, Gürgen, Köpekyalağı, İncirlik, İncüvez, Domuzini, İnağzı, Kilimlibaba idi. Bütün bu ve buna benzer hikayeler ve kayıtlar bir yana, Uzun Mehmet, taşkömürü havzasında kömürü bulma konusunda herkesçe kabul gören bir figür olup, Zonguldak şehir merkezinde anıtlaşmış bir kahraman durumundadır.

Kömürün ilk keşfi ile ilgili olarak yazılan ve söylenen hikayelerdeki bazı farklar olmakla birlikte, Zonguldak havzasında kömürün ilk işletildiği tarih konusunda genel olarak hemfikir olunan zaman 1843 yılıdır. İşletmeciliğin başlangıç dönemi olarak da 1843-1848 arası kabul edilir (www. zonguldak.gov.tr). Resmi kayıtlara göre bölgede kömür 1848-1850 yılından bu yana kullanılmaktadır (Çatma, 2006; Barutçu ve Özdemir 2017; Aytekin 2017).

Zonguldak taşkömürü havzasında üretimi ve yönetimi genel olarak birkaç ana evreye ayırarak mümkündür. Bunlar; İşletmeciliğin Başlangıç Evresi (1843-1848), Hazine-i Hassa dönemi (1848-1865), Bahriye İdaresi Dönemi (1865-1908), Meşrutiyet Hükümetleri Dönemi (1908-1920), Cumhuriyet Dönemi İlk Dönem (1920-1940), Büyük Yatırım ve Üretim Dönemi (1940-1980), son olarak da 1980 Sonrası Dönemdir (son dönem Devlet yatırımlarının azaldığı ve özelleştirmelerin yapıldığı dönemdir). Kömür ocakları 1840'ların sonlarında üretime başlamasından 1940 yılında tamamen devletleştirilene kadar, yani kabaca 100 yıl boyunca çoğunlukla yabancı şirketler tarafından işletmiştir. Bu dönemin değişik evrelerinde denetim, kontrol ve yönetim Devletin farklı kurumları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı döneminde bölgede faaliyet gösteren Fransız, İngiliz, Alman, Yunan, Rus şirketlerden en fazla iz bırakanı Fransızlardır. Aslında, Zonguldak havzasında kömür üretimi ilk 30-35 yılda çok fazla olmamıştır. Havzanın ve üretimin merkezi olan Zonguldak çevresinde önce 1860'ların sonlarında, daha sonra ise 1890'lı yılların başında büyük bir hareketlenme ve üretimde artış başlamıştır. İkincisinde etkili olan en önemli gelişme, Ereğli Şirket-i Osmaniyesi (Societe d'Heraclee) olarak bilinen Fransızlar eliyle Zonguldak limanının ve kömür ocaklarından limana kömür nakliyesini sağlayan rayların inşa edilmesidir. 1896'yılından itibaren nakliyatın kolaylaşması ve üretimin artmaya başlamasıyla bölgede Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin uzun yıllar sürecektir damgası vurulmaya başlamıştır. Öyle ki, kısa zamanda diğer küçük şirketler yavaş yavaş üretim sahnesinden çekilmeye başlamış ve Fransızlar bölgede en önemli güç haline gelmişlerdir. Fransızlar sadece kömür üretimiyle değil, oluşturdukları kent burjuvazisi ile de Zonguldak'ı uzun yıllar (Cumhuriyet öncesinde 30 yıl) etkisi altına almışlardır.

Cumhuriyet dönemine girildiğinde Maden Kömürü Havzasında hızlı bir toplumsal değişme süreci yaşanmaktaydı. İlin iç bölgelerinde ise toplumsal kültürel yapı, geleneksel özelliklerini koruyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında üst yapıda gerçekleştirilen dönüşümler, Zonguldak'ta kültür değişmesi sürecini hızlandırmıştır. Zonguldak kentinde yaşam kömür üretimiyle bütünleşmişti. 1930'ların sonunda Karabük Demir-Çelik Fabrikasının işletmeye açılmasıyla yeni bir gelişme daha ortaya çıkmıştır. 1940'lardan itibaren de nüfus toplamaya ve büyümeye başlamıştır. 1964'te işletmeye açılan Ereğli Demir-Çelik Fabrikası sayesinde bölgede kömüre olan talep daha da artmıştır. Bu da, daha fazla üretim ve daha fazla işçi demektir. Havza atmışlı-yetmişli yıllarda özellikle doğu Karadeniz bölgesinden yoğun işçi göçüne sahne olmuştur. Bu göç, bir yandan Zonguldak'ta kömür üretimi, sevkiyatı, satışı gibi alanlarda etkili olurken, diğer yandan Zonguldak'ta kozmopolit, ancak Zonguldak'a özgü bir kültür ve sosyal yaşam ilişkileri oluşturmuştur.

Zonguldak havasında devletleştirmenin tamamlandığı 1940 yılından itibaren kurulan Ereğli Kömürleri İşletmesi uzun yıllar kömür üretiminde (Amasra bölgesi hariç) söz sahibi olmuştur. 1983 yılında ise kurum kapatılarak Türkiye Taş Kömürü Kurumu (TTK) kurularak bütün ocaklar bu kuruma bağlanmıştır. Halen Kuruma bağlı Armutçuk, Kozlu, Üzülmöz, Karadon ve Amasra Müesseseleri olmak üzere 5 müessese bulunmaktadır.

3. Zonguldak Adının Kökeni Hakkında Görüşler

Bilindiği kadarıyla 19. Yüzyılın ortalarına kadar Zonguldak veya ona benzer bir kelimenin geçtiği bir tarihi belgeye henüz rastlanmamıştır. Zonguldak isminin verilişi çeşitli rivayetlere dayanmaktadır. Buna göre sazlık ve kamışlık anlamına gelen “zongalık”tan, sıtmanın titremesini tariflen “zonklamak”tan ve bir başka rivayete göre de, sisli bir havada gemisiyle buraya giren kaptanın sis kalktıktan sonra burası “zongalık”mış demesinden, semer otu'na (kemer otu, kındıra otu) “zongura” denmesinden, Zonguldak isminin verildiği söylenmektedir. Kömürün keşfinden önce, hatta belki de üretim başlayana kadar bugünkü kentin bulunduğu yerde herhangi bir yerleşim yoktu ve sadece Sütleğen İskelesi ve Tahta İskele adıyla iki tomruk iskelesi bulunuyordu. Eski kayıtlarda Sandrake olarak geçen Üzülmöz Deresi'nin denizle buluştuğu mevkiye de Sütleğen mevki deniyordu. Bugünkü Çaydamar'ın bulunduğu yerde ise hızır bulunduğundan buraya Hızaryanı denirmiş. Burada kesilip düzeltilen tomruklar mavnalara (güvertesiz, büyük yük teknesi) yüklenerek iskeleye taşınır, oradan da gemilere yüklenirmiş (Çatma 2006).

Sakaoğlu (1987)'na göre (Çatma 2006), daha çok şimdiki Zonguldak'ın bulunduğu yerde ocaklar açan Fransız girişimciler yörelerinin çok engebeli ve sık ormanlık oluşu sebebiyle buralara Jungle (Cangıl) adını vermişler, buna yerli halkın orman anlamında kullandıkları dav-dağ kelimesi de eklenince zamanla Zonguldak biçimini alacak olan "Jungle-Dağ" ismi doğmuştur. Ancak Fransızların bölgeye gelişi 19. Yüzyılın sonlarında, Zonguldak isminin kayıtlarda geçtiği zamandan sonradır. Üstelik Türkçe'de dağ anlamına gelen Jungle İngilizce bir kelimedir. Bunu bölgenin kömür jeolojisini çalışan İngilizlerin söyleyerek buradan Zonguldak'a dönüşmesi çok zor bir ihtimaldir.

Zonguldak ismi ile ilgili olarak en güçlü ve yeni görüş ise kentin bulunduğu mevki adının kömür madeninden geldiğidir. Buna göre, bugünkü Zonguldak'ın güneyinde bulunan yüksek bir mevki olan Göldağı'nın (günümüzde tabiat parkıdır) nirengi noktası alınması sonucu, o bölgedeki (bugünkü Üzülmöz-Asma bölgesini içine alan) kömür zonuna Göldağı Zonu anlamına gelen “Zon Göldağı”ın yabancılar tarafından (muhtemelen 1935-1940'larda kömür araştırma-

ları yapan yabancı heyetlerce) yazılan “Zone Ghuel Dagħ”ın Türkçe okunuşundan almıştır. Çok güçlü bir ihtimal olan bu görüşün, eski bir harita, jeolojik kesit, rapor veya başka bir yazılı metne dayandırılarak kanıtlandığına dair bir araştırma veya yayına rastlanmamıştır.

Çatma (2006), DOĞU (1944)’den alıntı yaparak Zonguldak isminin bugün bilinen adıyla Kındıra denen Zongıra otunu kastederek “burası zongıralıkmış” demesinden sonra bölgeye bahriyeliler gelince Zonguldak ismine dönüştüğüne işaret etmektedir. Halkın dilinden kaleme alınan bu hikaye çok gerçekçi olmasa da üzerinde durulması gereken konu, Zonguldak adının bahriyeliler geldikten sonra verilmesi veya söylenir olmasıdır. Bu da büyük bir ihtimalle havza kömür idaresinin Bahriye Nezareti’ne verilmesi ile olmalıdır. Dolayısıyla bu ismin 1867’lerden sonra şekillendiğini söylemek pek de yanlış olmaz. Oysa ki, Kutluk (1937)’a göre 1853 yılı Mart ayındaki yazışma belgelerinde Zonguldak ismi geçtiği belirtilmektedir.

Zonguldak adının Ermenice’den geldiğine dair de bir iddia vardır. Umar (1993)’e göre, Ermenice’de Zankhul (gizli, saklı) ve dag (altta) ögelerinden türeyen Zonkuldak, Türk ağzında Zonguldak’a dönüşmüştür. O’na göre böyle bir ad, yerleşim alanının altında gizli olan taş kömürü tabakalarına işaret etmektedir. Bunun doğru olması demek, Zonguldak’ta kömürün bugün tarihi belgelerde yazılanlara göre daha önceden yerel halk tarafından biliniyor olması demektir. Aslında, taş kömürünün Zonguldak çevresinde geçmişte yüzeye çok yakın olduğu, hatta yüzeyde olduğu, işletildikçe derinlere inildiği doğrudur. Çoğunlukla derinlerde gömülü olan kömür tabakalarının yer yer faylanma-kıvrımlanma veya aşınma ile yüzeye çıkmış olması ve kömür parçalarının akarsu yataklarına doğru taşınarak yer değiştirmesi son derece normaldir. Bu nedenle o zamanlar kömürün bölgede tamamıyla yer altında gizlenmesi ve yeryüzünde hiç görülmemesi söz konusu değildir. Uzun Mehmet’ten önce yöre halkının bu siyah taşta hiç rastlamamış olması veya yanıcı bir madde olduğunu anlamamış olması pek gerçekçi değildir. Ateşi kontrol eden veya içine hapseden sobanın henüz icat edilmeden önce kömürün kırsal kesimdeki evlerde bacası olan taş ve toprak zeminde yakılan ateşle yemek pişirilen ve kışın ısıtılan eski ocaklarda yakıt olarak kullanılmaya uygun olmaması (dumanı, isisi ve kokusu ağır, tozu fazla) nedeniyle belki de bir değeri yoktu. Hikaye doğruysa, belki de kömürün çok önemli bir yeraltı zenginliği olduğu ve donanma gemileri için çok büyük bir ihtiyaç olduğu askerlere anlatılınca bu bilgiyi ilk alan Uzun Mehmet’in taşkömürünün kaşifi olarak kahramanlaşmasını sağlamıştır. Yoksa dünyada neredeyse 3000 yıldır bilinen kömürün Zonguldak havzasında 1830’lara kadar yanıcı bir madde olarak bilinmiyor olması akla pek yatkın değildir. Ancak, Batı Karadeniz bölgesinde kömürün varlığının o yıllarda Osmanlı Devlet yetkilileri tarafından bilinmiyor olması ve askerlerden yardım istenmesi de ayrı bir soru işaretidir.

Zonguldak kömür tarihi üzerine araştırmalar yapan Çatma (2006)’ya göre Zonguldak isminin kökeni ile ilgili olarak söylenen tezlerin veya varsayımların hangisinin doğru olduğunu kabul etmek için Zonguldak’ta kömürden önce yerleşim olup olmadığına bakmak gerekmektedir. O’na göre Zonguldak’ın yerleşim tarihi kömürden önceye gitmektedir ve yazdıklarından çıkarabileceğimiz sonuç, Zonguldak isminin daha eskilerden, belki de Ermeni’lerden gelmiş olduğudur. Çatma’ya göre bugünkü On Temmuz mahallesinin eski adının Ermeni Mahallesi olması bu tezi desteklemektedir. Ancak yazar bunun araştırılması ve kanıtlanması gerektiğine işaret etmektedir; çünkü Ermenilerin oraya isim verecek kadar yaygın olduklarından yazarın şüphesi bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Zonguldak isminin kökeninde güçlü iki tezden biri, ismin kömürden önceden gelmiş olabileceği, ikincisi de Göldağ Zonu anlamına gelen Zone Ghule Dagħ’ın kömür araştı-

rıcısı veya üreticisi yabancı uzmanlar tarafından Zonguldak olarak söylenmesidir. Taşkömürü havzasına ait jeolojik kayıtlar veya haritalarda böyle bir zon veya bölge isminin yazılıp yazılmadığı TTK'nın eski arşivlerinden çıkarılabilir. Ancak bugüne kadar yazılan kitaplarda veya makalelerde böyle bir kayıttan söz edilmemektedir. Başka bir ifadeyle bu tez belgelendirilmeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Temettü Defterlerinin tasnifine göre (Çatma 2006), Viranşehir (eski Safranbolu) Sancağı olarak geçen bölgenin bir kısmı bugünkü Zonguldak ve ilçelerini kapsamaktadır. 1840-1846 yılı Havza-i Fahmiye'deki Kaza Merkezleri ve Bağlı köyler listesinde, kaza olarak Bendereğli, Hisarönü (bugünkü Filyos), Samako (bugünkü Alaplı), Şehabettin, Ova, Perşembe, Tefen (Gökçebey), Devrek, Çarşamba (bugünkü Çaycuma) yerleşimleri bulunmaktadır. Çarşamba kazasına bağlı karyeler yani köyler bugünkü Zonguldak'a yakın yerleşimlerdir, ancak listede Zonguldak adı geçmemektedir.

Çok eski dönemlerde (Yılmaz, 2018'e göre en azından 1450'lere kadar) Zonguldak'ın bulunduğu yere veya bugünkü Üzülmaz Deresi'ne Sandareke adı verildiğine göre burada bir yerleşimin olması güçlü bir ihtimaldir. Ancak bunun kömür üretim serüvenine kadar birbirini alan topluluklarca devam ettiğini söyleyebilmek mümkün değildir; çünkü kömür üretimi öncesinde, hatta kömür üretiminin ilk yıllarında dahi buna dair izler yoktur. Aslında 50-60 yıl öncesine kadar dere veya göl kenarlarının ve bataklıkların sıtma-veba gibi hastalıklar yaydığı ve bu nedenle insanların buralardan uzak durduğu, ayrıca güvenlik nedeniyle yerleşimlerini daha yükseklere kurdukları bilinen bir gerçektir. Zonguldak'ta durumun büyük ihtimalle böyle olduğu ve gerek antik yerleşimlerin ve gerekse 19. Yüzyılın ortalarına kadar yakın tarih yerleşimlerinin bugünkü Zonguldak çanağında değil de daha yüksek bölgelerde çok küçük yerleşimler halinde devam etmiş olabileceğini söylemek yanlış olmaz. Bugünkü Zonguldak'ın kömürle birlikte ilk kurulduğu yer, Üzülmaz deresi alüvyon düzlüğü ve onun sağ ve sol yamaçlarıdır. Üzülmaz vadisi ve denizle birleştiği delta ovasının sazlık-bataklık olması ve sıtma başta olmak üzere çeşitli hastalıklar yönüyle insanların yerleşim kurmak için uzak durmuş olması akla yatkın bir ihtimaldir. Ancak Sandarake gerçeğine ek olarak, bugün ana kentin doğuya doğru uzantısı olan Kilimli'de eski Yunanca'da "Pınarcık" anlamına gelen Crenides, daha doğudaki Çatalağzı'nda ağaç biti veya karnıyarık otu anlamına gelen "Psylla" ve "Psyllium" anlamına gelen (Yılmaz, 2018) antik yerleşimlerin olması, buraların tamamen boş olmadığına işaret etmektedir.

4. Zonguldak Kentinin Doğuşu ve Gelişimi

4.1. Kentleşme Öncesi Durum

Tarihi belgelerde 1200-1204 yılları arasında yapılan Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra bugünkü Zonguldak'ın etrafındaki eski önemli yerleşimlerden Amasra (Amastris) , Filyos (Tios) ve Ereğli'de (Heraklia, Heraklee) Ceneviz siteleri kurdukları ve Karadeniz ticaretine hakim oldukları belirtilmektedir. 13. yüzyılda Amasra hariç olmak üzere bu bölgede tekrar Türklerin hâkimiyeti gerçekleşmiş, 1291 yılında Candaroğulları Beyliği başşehrini Eflani'de kurmuş, daha sonra başkenti Kastamonu'ya taşımıştır. Candaroğulları'nın devamı olan İsfendiyaroğulları daha sonra 1326 yılında Safranbolu'yu da fethetmişlerdir. 13. Yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nin kurulup topraklarını genişletmesinden sonra 1392 yılında Yıldırım Bayezid Han zamanında bugünkü Zonguldak ve Kastamonu bölgesini hakimiyetine geçirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti ile Cenevizliler arasında dostluk devam ettiğinden, Ereğli ve Amasra Cenevizlilerin elinde kalmıştır. Bundan 67 yıl sonra 1459'da Fâtih Sultan Mehmed Han Amasra'yı Cenevizliler'den alarak Osmanlı topraklarına katmıştır. Bugünkü Zonguldak, Bartın ve Karabük'ün toprakları

içinde Osmanlı devrinde hiçbir sancak yoktu, bütün bölge Anadolu Beylerbeyliğine bağlı 14 sancaktan biri olan Bolu'ya bağlı idiler (Çatma 2006). Tanzimatla (Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839 yılında Tanzimat Fermanı olarak bilinen Gühane Hatt-ı Humayun'un okunması ve ilan olunmasıyla başlayan modernleşme ve yenileşme hareketi) birlikte bu bölge Kastamonu eyaletine bağlanmıştır. 1700'lü yılların ikinci yarısından sonraki dönemde batıdaki bugünkü Şile'den doğudaki bugünkü Cide'ye kadar olan bölgede, Karadeniz sahilinde birçok iskele bulunuyordu ve iskelelere "hatab iskelesi", bugünkü anlamıyla "odun iskelesi" adı veriliyordu. Bunlardan belli başlıları Karasu, Ereğli, Filyos, Bartın, Amasra ve Cide'de bulunuyordu. Bugünkü Zonguldak şehrinin bulunduğu yerde Ereğli'ye bağlı tahta iskelesi ve etrafında kereste depoları bulunuyordu. Başka bir ifadeyle, 17 ve 18. Yüzyılda bugünkü Zonguldak il merkezinde bir yerleşim kurulmadığı gibi, Zonguldak adı henüz kayıtlara geçmemişti. 1800'lü yılların son çeyreğine kadar da Üzülmez Deresi ağzında bulunan bu tahta iskele işlevini sürdürmüştü. Haliç Tersanesi'ne buradan gemi yapımı için kereste gönderilmekteydi. TMMC (1936)'ya göre Uzun Mehmet Köseazgı'nda kömürü bulduğu zaman (1829), Ereğli'den Amasra'ya kadar sahilde meskun bir nokta bile yoktu. Hatta bugün vilayet merkezi olan Zonguldak'ta Sütliyen mevkiinde 2 tane kayıkçı kulübesi bulunup, bundan başka bu kıyılarda bir çoban damı bile bulunmuyordu (Çatma, 2006).

1864'de Osmanlı taşra yönetimindeki yapılanma ile eyalet, sancak, kaza ve ağa yerine vilayet (vali), sancak (mutasarrıf), kaza (kaymakam), Nahiye (müdür) ve Köy (muhtar) idari düzeni getirilmiştir (Ortaylı 1994). 1867 tarihli tüm vilayetleri kapsayan "Vilayet Nizamnamesi"ne göre Kastamonu Vilayetinin Merkez, Sinop, Çankırı ve Bolu olmak üzere 4 sancağı, 21 kazası ve 30 nahiyesi bulunmaktaydı. Bolu Sancağının; Merkez, Göynük, Düzce, Ereğli, Bartın ve Gerede olmak üzere 6 kazası ve 30 nahiyesi bulunmakta, Amasra nahiyesi de, 58 köyü bulunan Bartın kazasına bağlanmıştır. Bu nizamname ile yapılan düzenlemede henüz Zonguldak ismi nahiye olarak bile geçmemektedir.

Üretimin arttırılması için işgücü ve taşıma eksikliklerinin giderilmesi amacıyla Bahriye Nezaretine (bugünkü Deniz Kuvvetlerine) devredilen taşkömürü havasında Bahriye Nezareti tarafından 26 Nisan 1867 tarihinde, "Ereğli Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi" adıyla bir düzenleme yapılmıştır (Ereğli Maden-i Hümayun İdaresi kurulmuştur). Amiral Dilaver Paşa'nın hem Ereğli Kaymakamı, hem de kömür havzasının yöneticisi olarak atanması nedeniyle "Dilaver Paşa Nizamnamesi" olarak bilinen bir düzenlemeyle, taşkömürü havzası içinde bulunmaları nedeniyle Bartın ve Amasra Ereğli sınırları içine dahil edilmiştir. 1869 Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde (Osmanlı'da Salname, eyaletlerin-vilayetlerin resmi kayıtlarıdır) Ereğli Kömür Maden-i Hümayun'undan bahsedilirken Kozlu, Kilimli, Alacaazgı ve Devrek'le birlikte Zonguldak köyünün adı kömür madeni çıkarılan ocaklardan birisi olarak geçmektedir. Bu salname, büyük bir ihtimalle Zonguldak adının geçtiği, ilk belgelerden biri olmalıdır. Ancak Kutluk (1937)'a göre 1853 yılı Mart ayında Havza ile ilgili yazışmalarda Zonguldak isminin telaffuz edildiği ifade edilmektedir. Yine, yazara göre 1854 yılı Mart ayında Havzaya gelen İngiliz Amiral Spatt, Zonguldak, Üzülmez, Bağlık isimlerini telaffuz etmiş ve buradaki kömür damarlarından bahsetmiştir (Şekil 1). Üzülmez ve Bağlık mevkileri bugünkü Zonguldak şehri içindedir.

Şekil 1. 1869 Kastamonu Salnamesi'nde Zonguldak ve yakın çevresinde adı geçen yerleşimler ve bugünkü bilgilere göre Zonguldak Taşkömürü Havzasının konumu (havza sınırları www.unece.org, Ali Baltaş'tan alınmıştır)

4.2 Kentleşme Sürecinin Başlangıcı

1840'lardan itibaren taşkömürünün işletilmeye başlaması ve yüzyılın son çeyreğinde üretimin artmaya başlaması ile Zonguldak önce Elvan köyüne bağlı bir mahalleye dönüşmüş, daha sonra da büyümeye, kalabalıklaşmaya başlamıştır. Öyle ki, 1800'lü yılların sonunda üç-beş yılda küçük bir kent görünümü kazanan Zonguldak, 1899 yılında kaza merkezi yapılmıştır. Üç-beş yıl gibi kısa bir süre gerçekçidir, çünkü Zonguldak, çevresindeki diğer yerleşimlerden farklı olarak nahiye yapılmadan doğrudan kaza yapılmıştır. Kaza yapıldığı yıldan bir yıl önceki (1898) Kastamonu Salnamesinde (salname, Osmanlıda önemli olayların veya durumların kaydedildiği resmi yıllıklardır) Bolu sancağına bağlı olan Ereğli, Bartın, Hamidiye (Devrek) kaza, Çarşamba (Çaycuma), Mengen nahiye olarak kayıtlarda geçmesine rağmen Zonguldak adı geçmemektedir. Aslında 19. Yüzyılın ikinci yarısında kömür üretim bölgesinin merkezi olarak uzun bir süre Kozlu olarak düşünüldüğü, ancak sonradan merkezin Zonguldak'a kaydırıldığı anlaşılmaktadır. 1890'lı yılların başında limanın inşa edilmesi ve limana kömür naklini sağlayacak rayların döşenmesi ile merkez Zonguldak olmuş, çok geçmeden de, 1909 yılında, yabancı kömür şirketlerinin Kozlu'da bulunan yönetim merkezleri buraya nakledilmiştir. Kaza merkezi yapıldığı yıl (1899) Zonguldak'ta belediye teşkilatı da kurulmuştur. Bu dönemde bugünkü Zonguldak vilayeti, Kastamonu eyaletine bağlı, Kastamonu merkez sancağı ve Bolu sancağı sınırları içinde bulunuyordu.

Yukarıdaki gelişmelerden anlaşılacağı üzere, bugünkü Zonguldak kentinin geçmişi en fazla 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar gitmektedir. Zonguldak'taki nüfus öbekleşmesinin kentleşmeye dönüşmesi 1898 yılında Salnamede (8 Ağustos 1898 tarihli Kastamonu Salnamesi, şu satırlarla ifade edilmektedir: "Maden Nezaretine Ereğli Osmanlı Şirketi tarafından inşa olunan binalar şirketin liman, ocaklar, şimendifer memuru ve amelenin ihtiyacına yeterli olarak yapılmış, gerek liman üzerinde ve gerek ocaklar civarında bulunan baraka usulündeki hanelerin ekseriyetinde ikişer ve üçer aile iskân ettirilmiştir. Binaların tümünün nizamnameye göre inşa oldukları Nezarete bildirildiği gibi, Zonguldak mevkiinde birkaç haneden ibaret küçük bir köyçeğiz olduğundan aileleriyle beraber olan şirket memuriyeti, ustabaşları ve amelelerin iskanına mahsus yeteri kadar hane bulunmadığından bazı mahallerde bina inşaatına mecbur kalınmış, bu binalar dahilinde başka bir bina bulunmadığı tahkik olunmuştur (Çatma 2016). Bundan 13 yıl sonra Maden Mühendisi Hüsrev Güleman 1911 yılında gördüğü Zonguldak'ı şu şekilde anlatmaktadır: "1911'de İstanbul'dan bindiğim vapur, güzel bir yaz sabahı Zonguldak önüne vardı. Zonguldak dar, geniş bir takım vadilerle yekdiğerinden ayrılmış görünen yemyeşil dağ yamaçlarına serpilmiş küçük küçük meskenleriyle uzaktan cidden göz aldatici ve resim gibiydi. Yalnız Balkaya'yla Soğuksu vadisi arasındaki yerler şimdiki gibi mamur olmayıp, bomboş kalmış taşlık ve çalılıklardan ibaretti. Sahilde direk harmanı olarak kullanılan pis bir kum-

luk arkasında Ereğli Şirketi'nin eski kok fırınlarıyla çalışan lavvarları görünüyordu. Limanda nihayetlenen Üzülmez demiryolu güzergâhı, kasabanın yegâne ana caddesini teşkil eder gibi görünüyordu. Deniz tarafında Ereğli Şirketi'nin idare merkezinden başka enteresan hiç bir bina yoktu. Caddenin kara tarafındaysa limandan itibaren sakin manzaralı beş, on kulübe ve salaş ile aralarında bazen döküntü gibi görülen ufak, tefek bir takım ahşap veya kâgir yapılar göze batıyordu (Güleman, 1938).

Kömür nakliyatı konusunda konum olarak Zonguldak kömür havzası çok uygundu, çünkü; Karadeniz'in, batıdaki Ereğli'den doğudaki Cide'ye kadar olan sahil şeridi kömürce zengindi. O zamanki bilgilere göre sahile en uzak kömürler kuzeyden güneye doğru bir veya iki kilometre mesafede, en yakını da zaten denizin altındaydı (Bugünkü bilgilere göre kömür yatakları sahil-den çeriye 25 km kadar girmektedir, kömürün bir kısmı ise Karadeniz'in altındadır). Deniz kıyısında müsait olan yerlerde iskeleler ve kömür yükleme olukları yapılarak denizin sakin olduğu zamanlarda yükleme yapılabilirdi. Ancak buharlı harp gemilerine olağandan çok fazla ve acil kömür yüklenmesi gerektiği anlarda, havanın fırtınalı olması halinde çok büyük sorunlar yaşanıyordu. Ayrıca, bu tip yüklemeler kömürün nakliyat fiyatını fazla miktarda artırdığından, Havza'nın kömürü ekonomik açıdan cazibesini kaybediyordu. Bu nedenle bölgeye bir liman gerekiyordu (Çatma, 2006).

Şekil 2. Zonguldak limanından 20. Yüzyılın başlarından (solda) ve ortalarından (sağda) görüntü

3 Mart 1877 Tarihinde Mehmet Paşa tarafından hazırlanan ve Zonguldak Kenti'nin doğuşunu belirleyen Havza'yı ıslah layihasında (planında) şunlar yazılıydı:

Madde 10: Kömür indirilen ağızlardan en birincisi, Zonguldak ağzı olup, biraz vakitten sonra ağza liman yapılması lüzumu olduğu görülmektedir.

Madde 13: Kozlu ve Kilimli ağızları ortasında bulunan Zonguldak ağzına liman inşaatı halinde, Kozlu ve Kilimli mevkilerinden tünel açılarak bunların kömürünün dahi Zonguldak limanına nakli imkânı olup, bu tünellerin açılmasında pek çok kömür damarına tesadüfle, açılmasına harcanacak para çıkarılacak kömürün parasına denk geleceğinden, hazineden az bir yardım yapılınca, madenci tarafından şirket kurulup yapılmasına müsaade edilecektir.

Madde 18: Üzülmez namındaki dağın bir ucu, Zonguldak mevkiine ve diğeri Çatalağzı mahal-line mensup olup, Zonguldak demiryolu Çatalağzı'na kadar uzatıldığı takdirde, Çatalağzı'na dahi demiryolu döşenip, söz konusu dağlara da ocak açılmasına kolaylık sağladığı gibi, açıla-

cak ocakların kumpanya teşkiliyle ortak çalıştırılmaları madenciler tarafından olumlu görül-
mektedir. Bunun biran önce yapılması elzendir”.

Yukarıdaki üç maddede belirtilen hususlarla aslında Zonguldak kenti ve ona bitişik diğer yerleşimlerin doğuşuna karar veriliyor ve genel yerleşim planı yapılıyordu. İslah layihasının hazırlanmasından sonra maddi olanaksızlık nedeniyle çalışmalar hemen başlayamamışsa da kentleşmenin ilk nüveleri olan öbeksleşmeler Zonguldak, Kozlu ve Kilimli’de kendini göstermeye başlamıştı (Çatma, 2006).

Zonguldak’ta kasabalaşma-kentleşme sürecinin ilk yıllarındaki yerleşimin durumu hakkında Salname veya bazı yazışmalardan göreceli de olsa bazı bilgiler elde edilebilmektedir. 1905 Kastamonu Vilayet Salnamesi’ne göre Zonguldak Kazası’nda 1 hükümet konağı, 1 cami, 2 kilise, 1 hastane, 1 postane, 3 han, 120 dükkan, 4 atölye, 5 otel ve 250 hane taşınmaz mal bulunmaktaydı. Ayrıca, Zonguldak’taki ilkokul eğitim durumu aşağıdaki tablodaki şekilde anlatılmaktadır (Çatma, 2006).

Tablo 1. Kastamonu Salnamesi’ne göre 1905 yılında Zonguldak kentindeki ilkokul durumu

	Adet	Talebe	Muallim
İslam İptida-i	1	30	1
Rum İptida-i	1	20	1
Kız İptida-i	1	30	Muallime 2
Fransız Erkek İptida-i	1	25	2
Fransız Kız İptida-i	1	20	1

Zonguldak’ta kentsel öbeksleşmenin gelişimini yapılan camilerden de anlaşılabilir. Camiler ya ocaklara yakın bölgelerde veya yüklenme olukları civarında inşa edilmiştir. Diğer bir öbeksleşme ise Zonguldak limanına gelen en uzun demiryolu hattının güneyden kuzeye doğru uzanan) başlangıcında kendini göstermiştir. Zonguldak şehir merkezi başlangıcı için kulübe ve okul yapılmasıyla ilgili yazılı ilk müsaade; “Komisyon Başkanlığı’na: Zonguldak mevkiinde olan ahali kulübe ve mektep inşa etmek istemektedir. Gereğinin bildirilmesi babında, 1 Ağustos 1878” şeklinde gerçekleşmiştir (Çatma 2006). Bu yazışma belgesinden 1878 yılında şehrin yeni kurulmaya başlandığı anlaşılabilir.

Kent içinde maden üretimiyle ilgili bütün tesisler ve diğer kent binaları kentin tam ortasından geçen demiryolunun iki tarafına konuşularak, bir maden kenti oluşumunun göstergesi olmuştur. Bu konum limanın inşasından sonra, limanlı bir maden kenti veya limanı da olan bir sanayi kentine dönüşmüştür (Çatma 2006). Tablo’1 de gösterilen durumun kayıtlara geçtiği zamandan 11 yıl sonra, 1916 yılına ait Kastamonu salnamesinde Zonguldak Kenti “Zonguldak ve Kozlu kasabalarında Rum cemaatine mahsus iptida-i derecesinde erkek ve kızlara ait mektepler olmakla beraber Fransızca okutulur. İptida-i derecesinde bir de Fransız mektebi vardır” şeklinde anlatılmaktadır.

Yukarıda anlatılan bütün olaylar, durumlar ve gelişmeler, Zonguldak’ın yerleşim birimi olarak 1800’lerin sonlarından daha eskiye gitmediğini ve kentin belediye teşkilatı kurularak kaza yapılacak hale gelmesi sürecinin çok hızlı bir şekilde geliştiğini güçlü bir şekilde göstermekte-

dir. Başka bir ifadeyle Zonguldak kenti, kendiliğinden önce mezra, sonra mahalle ve köy, daha sonra da Nahiye yapılmış bir yer değildir. Kömür üretimi, nakliyesi ve yönetimi için hızlı bir şekilde kurulmuştur. Bölgeye Fransızların gelmesi ve Ereğli Şirket-i Osmaniyesi (Ereği Societe d'Heraclee) şirketine verilen geniş yetkilerle kent şekillenmiş ve bitişiğinde yeni küçük kentler oluşacak şekilde genişlemiştir.

Şekil 3. 20. Yüzyılın başlarında Zonguldak'tan görüntüler (sol üst fotoğraf sonradan renklendirilmiş olmalıdır)

3.3. Kentleşmeyi Oluşturan ve Etkileyen Süreçler

Zonguldak'ta kentleşmeyi sağlayan yegane neden kömür üretimi ve nakliyesidir. Ancak 19. Yüzyılın neredeyse sadece son 10 yılında bir köyden, hatta bir mahalleden kasabaya dönüşen ve 1899 yılında kaza merkezi yapılarak belediye teşkilatı kurulan kasabada kentleşmenin hızlanmasında birkaç ana neden etkili olmuştur. Aslında yasal düzenlemelerle havza nüfusuna kayıtlı ve yeraltında çalışacak kömür işçilerinin dörtte üçünün münavebeli/gruplu çalışma esaslarına dâhil edilmesi nedeniyle çalışma dışında dinlenmesi gereken bu insanlar, kentleşmede de etkin olamamış, köyüne gidip gelmiştir. Genel olarak, havza dışından gelen ve hafif işlerde “daimi işçi” adı verilen yeraltı hazırlık işçileri ve yerüstü işçileriyle kente ticaret amacıyla gelip yerleşenler kentin oluşumunda etkili olmuştur. Diğer bir ifadeyle, kentleşmede dışarıdan göçlerle Zonguldak'a gelenler daha etkin olmuştur. Birtakım beklentilerini gerçekleştirmek için sosyal, kültürel ve siyasi konularda söz sahibi olmaya çalışan bu insanlar yerel yönetimlerde de görev alarak kentleşmenin içinde yer almışlardır (Koca, 2005).

Zonguldak, batısında Armutçuk, ve hemen yakın batısında Kozlu, hemen güneyinde Üzülmüş, yakın doğusunda Kilimli ve Karadon'daki ocakların yaklaşık ağırlık merkezinde bulunuyordu. Kozlu'ya göre avantajı ise Üzülmüş deresinin oluşturduğu vadi ve delta düzlüğünün Kozlu'dan daha geniş olmasıdır. Bu topoğrafik avantaj Zonguldak'ı bir adım öne çıkarmıştır. Bu nedenle

kent merkezi batıdaki Kozlu'dan Zonguldak'a çekilerek liman buraya, Üzülmaz Deresi ağzına yapılmaya karar verilmiştir. Zonguldak çok kısa zamanda limanın yapılmasıyla (1894-1896), kömür havzasının nakliyat ve idare merkezi konumuna geldiği için gelişmesi de bundan sonra hızlanmıştır.

Kentleşmede 1900'lü yılların başından itibaren yabancıların, özellikle Fransızların Ereğli Şirketi eliyle kurmaya çalıştığı kent burjuvazisi de etkili olmuştur. Öyle ki, kentin çevresinde, madencilik yönetim binaları, lojmanlar, dinlenme-eğlenme-spor tesisleri inşa edilmiştir. Fransızlar kömür havzasında kolonileşerek sadece merkezde değil, bitişik yerleşimlerde de iz bırakmışlardır. Günümüzdeki EKİ lojmanlarının bulunduğu mahalle Fransızlar tarafından kurulmuştur.

Şekil 4. Zonguldak'ta işçi lojmanlarından eski görüntüler

Lojman ve diğer tesislerin çoğu sadece Zonguldak kent merkezi yakınında değil, 1960'lı yılların başlarında kömür ocaklarının bulunduğu diğer yerleşimlerde de yapılmış, böylece her işletme bölgesinde yeni kentler (Kozlu, Kandilli, Kilimli, Karadon, Gelik) oluşmuştur. Ayrıca, termik santralin yapımıyla Kilimli'nin doğusunda Çatalağzı kenti doğmuştur. Kandilli hariç, diğer küçük kentler bir banliyö gibi Zonguldak ile karayolu veya hem karayolu hem de demiryolu ile bağlıdır. Zonguldak ve yakın çevresinde kentleşmeyi geliştiren ve genişleten en önemli ve son hamle 1940'lardan itibaren işçi alımlarının çoğalması ve il dışından işçi alımıyla kente ve yakın çevresine yoğun işçi göçüdür. Bu işçi göçü 1970'li yılların sonuna kadar artarak devam etmiş, artan nüfus kentleri kırsala doğru genişletmiştir. Çoğunlukla da gecekondulaşmaya neden olmuştur.

1920 yılına kadar kaza merkezi olan Zonguldak, TBMM Hükümeti tarafından 14 Mayıs 1920'de de mutasarrıflık (vilayet ile kaza arası bir yönetim merkezi) haline getirilerek, Kaza Kaymakamı Ahmet Cevdet Bey mutasarrıf vekili olarak görevlendirilmiştir. Zonguldak, 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM'nin ilk mutasarrıflık yaptığı kaza olarak tarihteki yerini almıştır.

1 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 60. maddesine göre sancaklar kaldırılınca, Zonguldak bağımsız mutasarrıflığı, Vilayet yapılmıştır. Hatırlanacağı üzere, Cumhuriyetle birlikte uzun yıllar Zonguldak iline bağlı birer ilçe olan Bartın ve Karabük, sırasıyla 1991 ve 1995 yılında il yapılarak Zonguldak'tan ayrılmışlardır. 1991 yılında Bartın il olurken Amasra, Ulus, Kurucaşile ilçeleri, 1995 yılında da Karabük il olurken Eflâni, Safranbolu ve Yenice ilçeleri Zonguldak'tan ayrılmıştır. 2020 yılı itibarıyla Zonguldak ili merkez ilçe ile birlikte Ereğli, Devrek, Çaycuma, Alaplı, Kozlu, Kilimli ve Gökçebey ilçelerinden oluşmaktadır.

Şekil 5. Zonguldak'tan güncel görüntüler

Kömür ocaklarının devletleştirildiği 1940 yılında Zonguldak kent nüfusu 27972 iken, 1950'de 35631'e ulaşmıştır. Ülkemizde kentlere göçün hızla artmasıyla birlikte, Zonguldak nüfusu 1955'de 48000'e, 1960'da 54010, 1965'de ise 60865'e yükselmiştir (Zonguldak 1967 İl Yıllığı).

1980 yılına gelindiğinde Zonguldak merkezinin nüfusu 109 bine ulaşmıştır. Aynı yıl nüfus hemen doğudaki Kilimli'de 34353'e, hemen batıdaki Kozlu'da 32121'e ulaşmıştır. 1980'den sonra havza yavaş yavaş cazibesini kaybetmeye başlamış, özellikle 2000'li yıllarda artan özelleştirmeler nedeniyle havzada çalışan işçi sayısı 1970'lerdeki 40 binlerden 20 binin altına düşmüştür. Bu durum doğal olarak kentleşmeyi ve kent nüfusunu da etkilemiştir. Kömür üretimindeki özelleştirme ve havzadaki devlet yatırımlarının azalması ve daha doğrusu belirsizlik, birçok yönden bölgeyi olumsuz etkilemiştir. Belki de bu nedenle Zonguldak kenti yapılaşma ve ulaşım yönüyle kendini yenileyememiştir. Elbette ki bunda kentin coğrafik konumunun ve topoğrafyasının da etkisi bulunmaktadır. Şehrin kuruluşunda planlı bir kentleşme yapılamadığı gibi, sonrasında kayda değer bir düzelme gerçekleşmemiştir.

Aslında başlangıçta planlı bir kentleşmenin yapılabilmesi çok zordu. Zonguldak merkezini oluşturan çarşı, Üzülmüş deresinin ağzındaki düzlükte kurulmuştur. Topoğrafya engebeli, yamaçlar dik ve kısmen dağlıktır. Mahalleleri tepelerin yamaçlarına serpilmıştır. Şehir çarşısı içinde başlar ve basamaklar halinde yamaçlara doğru yükselmiştir. Ana caddeleri hariç, ara sokakların çoğunu merdivenler oluşturur. Kısmen dağlık olan bu şehir 10 m ile 510 m kotları arasında değişen bir engebeliğe yayılmıştır (Türk ve Türk 1982).

Zonguldak'ta planlı kentleşmenin yapılabilmesi için engel sadece topoğrafik güçlükler değildir, iki ana sorun daha vardır. Bunlardan birincisi, kent alanının tamamının kömür yatakları üzerinde olması, ikincisiyse Osmanlı dönemi düzenlemelerinden kalma mülkiyet sorunudur. Kömür yatağı üzerinde olması ve mülkiyet sorunları iç içe geçmiştir. Zonguldak'ın büyük bir

bölümü, 1910 tarihli 289 sayılı Tezkere-i Samiye'yle hazine mülkiyetine geçirilmiştir. 1940' yılında bütün ocaklar 3867 sayılı kanun hükümlerine göre Ereğli Kömürleri İşletmesi adına satın alınmış ya da istimlak edilmiştir. Kentsel yerleşim alanlarının kanunlarla kısıtlanmış olması, hazine ve belediye arazileri üzerinde gecekonduların yapımını kaçınılmaz kılmıştır.

Şekil 6. Karadeniz üzerinden Zonguldak limanı ve şehrin görüntüsü (foto: Kemalettin Cengiz)

5. Zonguldak: Emek, Sanayi, Kalkınma

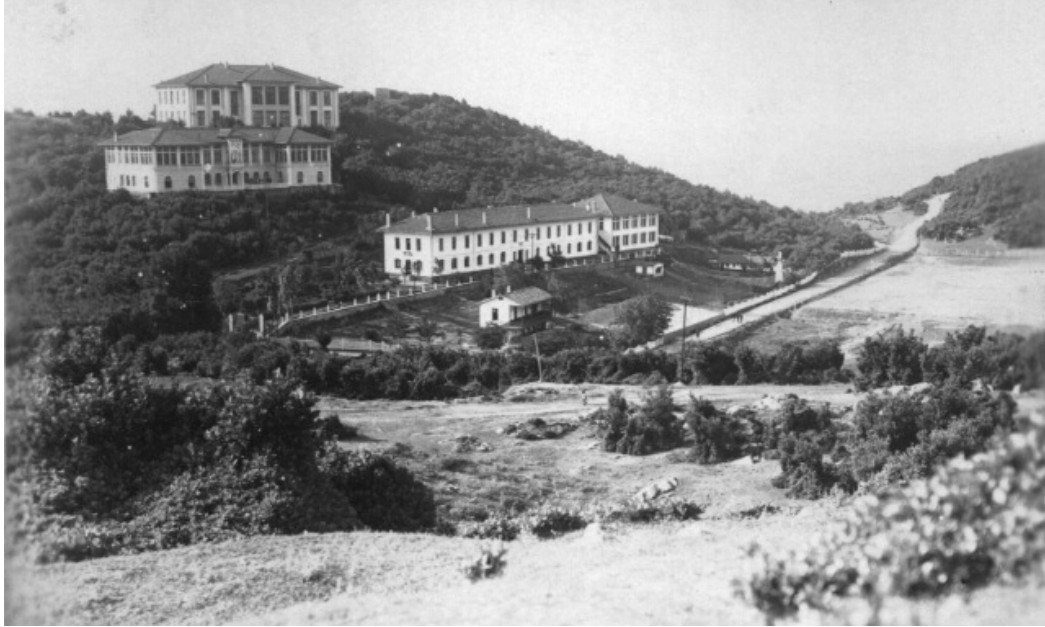
Zonguldak kömür havzasının, Türkiye'de işçi sınıfı mücadelesinde ayrı bir yeri vardır. 1946 yılında Zonguldak maden işçileri, Zonguldak Maden Kömürü Havzası İşçileri Sendikasını kurmuş, bir yıl sonra 1947 yılında ise işçi ve işveren sendikalarının kurulması ve faaliyetleri ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bundan sonra ülke çapında sendikalaşma süreci hızlanmıştır. 1948 Eskişehir Devlet Demir Yolları İşçileri Sendikası kurulmuştur. 1949 yılında Sivas, İzmir ve son olarak 1951 yılında Haydarpaşa Devlet Demir Yolları İşçileri Sendikası kurulmuştur. 1950 yılında şimdiki adıyla Petrol-İş olan İstanbul Yakıt İşçileri Sendikası kurulmuştur. İllerde değişik meslek alanlarına göre kurulan sendikalar üzerinden 1952 yılında Türk-İş kurulmuş, daha sonraki yıllarda DİSK, HAK-İŞ gibi birlik sendikaları kurularak emek dünyasında yerlerini almışlardır.

Zonguldak bölgesi ülkemizde birçok yönden ilklere imza atmıştır. Diğer yerlerdeki iş kollarına nazaran uzun geçmişe (Zonguldak kömür havzasında sendikalar kurulana kadar neredeyse yüz yıllık bir üretim hikayesi vardır), yaşanmışlıklara sahip olması nedeniyle sınıf bilincinin doğmasında ve işçi sınıfının gelişmesinde öncü olmuştur. Kömür üretiminin başlamasından bir süre sonra işçi eylemleri ve talepler sayesinde Devletin çalışanlara bazı haklar verdiği bilinmektedir (Çatma 2006). Bunlardan ilki, daha 19. Yüzyılın sonlarından itibaren işçilere sağlık yönünden Devletin bazı iyileştirme sağlamaya başlamasıdır. Başka bir ifade ile küçük adımlarla da olsa 1863 işçi eylemlerinden başlayarak Osmanlı'nın işçi sınıfına sosyal devlet yaklaşımı başlamıştır. Örneğin, işçilere barınmak için mekanlar inşa edilmesi konusunda şirketlere Devletçe baskılar yapılmıştır. Daha sonra işçi lojmanları inşa edilmiştir.

1860'lardan itibaren demiryolu ağındaki gelişme ve donanma filosunun güçlenmesinde taşkömürü üretimi başrolü oynamıştır. İhtiyacı karşılamayan kömür üretimini arttırmak için Bahriye Nezareti döneminde (1865'lerden sonra) köylerden zorla işçi toplandığı ve asker nezaretinde zorla ocaklara sokulduğu bilinmektedir. Aynı zorlama İkinci Dünya Savaşı sırasında da yapılmıştır.

Çünkü her iki dönemde de taş kömürü ülke için çok önemlidir. Ve bunun için Zonguldak halkı büyük bir bedel ödemiştir. Ayrıca, kömür üretiminin başlamasından itibaren ocaklarda göçük, grizu ve başka türlü iş kazalarından hayatını kaybeden, sakat kalan veya meslek hastalığına yakalanan çokça emekçi vardır. Osmanlı'da Sanayi Devrimi'nde başrol oynayan Zonguldak, sadece ürettiği kömürle buharlı gemi ve trenlere yakıt sağlamamış, aynı zamanda Cumhuriyet döneminde biri Ereğli'de, diğeri de Karabük'te iki adet demir çelik fabrikasının kurulmasını sağlamış ve bunları ülke sanayiinin önemli bir parçası haline getirmiştir. Bütün bu gelişmeler Zonguldak'ı sanayinin öncüsü ve emeğin başkenti yapmıştır.

Zonguldak'ın ülke madenciliği açısından diğeri bir önemi de 1924 yılında Yüksek Maden Mühendis Mektebi'nin kurulmasıdır. Bu okul, hem bölgeye, hem de ülkeye mühendis ve teknik eleman yetiştirmiş, nitelikli iş gücü oluşturmaya önemli katkılar yapmıştır. Bu okul bir süre sonra kapatılarak yerine Maden Meslek ve Başçavuşları Okulu açılmıştır. Bu okul 1949 yılında liseden üstün seviyede Maden Teknik Okulu haline getirilmiştir.

Şekil 7. Zonguldak Yüksek Maden Mühendis Mektebi'nin kurulduğu ilk yıllardaki görüntüsü (sağ tarafta, kenarından yol geçen düzlük bugünkü Zonguldak Şehir Stadının bulunduğu yerdir)

6. Zonguldak'ta 1970'li Yıllar'dan Bugüne Kömüre Bağlı Yaşam

Daha önce belirtildiği gibi, Zonguldak kömür havzasında Ereğli ve Amasra hariç olmak üzere diğeri yerleşimler kömüre bağlı olarak kurulmuş ve kömüre bağlı olarak gelişmiştir. Kömür havzasının merkezi olan Zonguldak, onun birer uzantıları olan Kozlu, Kilimli, Çatalağzı ve Gelik ile bir bütündür. 1940 yılında kömür havzasının devletleştirilmesi ve işçi alımının hızlanmasıyla göç almaya başlayan Zonguldak 1950 sonrasında sanayi şehri hâline gelmiştir. 1950-1955 arasında Zonguldak'a göç edenlerin beşte biri Trabzon, onda biri ise Kastamonu'dandı. 1955-1960 döneminde il içi göçte % 195 artış olmuştur. Kömür üretim alanında gelişen sosyal imkânlarla işçi ücretlerinin sürekli artışı, gruplu çalışan işçilerin TTK'den aldıkları ücretin önemli kısmını şehir merkezindeki esnaflara bırakarak köylerine dönmeleri, esnaflığa yatkın olan kişilerin Zonguldak'a göçlerini de hızlandırmıştır (Koca 2005). 70'li yıllar kömür havzasının ve onun merkezi durumdaki Zonguldak'ın en parlak dönemi olarak tarihteki yerini almıştır.

Zonguldak merkez dahil olmak üzere, bütün uzantılar aslında hep bir işçi kenti olmuştur. Her bir kent parçası diğeriyle ve merkez Zonguldak ile sıkı bağlantılı olsa da, kömür ocakları, kömür işleme ve dağıtım yerleri, yönetim binaları, işçi ve memur lojmanları ile kendine özgü bir kimliğe sahip olmuştur. Hele hele 1980'lere kadar Gelik, Karadon, Kilimli, Zonguldak, Kozlu'da ayrı ayrı olmak üzere Ereğli Kömürleri İşletmesine (EKİ) bağlı özel ilkokullar, işçi sinemaları ve tiyatro salonları, işçi barınma evleri (pavyonlar) bakımlı lojmanlar ve lojmanlar arası bahçeler, ekonoma denilen satış kantinleri vb. mekan ve yapılarıyla Zonguldak ve Zonguldak halkı kendine özgü bir yaşam sürmekteydi. 1980'lerden sonra kentte yavaş yavaş gerileme dönemi başlamıştır.

Barutçu ve Özdemir (2017)'ye göre günümüz yöre halkı ile yapılan söyleşilerde geçmişe hep özlem duyulduğundan söz edilmektedir. Geçmiş hayat genellikle "temizlik", "düzen", gelişmişlik", tam istihdam" kelimeleri ile tanımlanmaktadır. Eski dönemlerdeki spor aktiviteleri de Zonguldak'ın nostaljik kimlik özelliklerinden sayılmaktadır. Kömüre bağlı hayatın en canlı olduğu 1970'li yıllardan günümüzde hatırlanabilen ve bazıları günümüzde de var olan diğer önemli izler; üzerine branda gerilmiş, naylon pencere ve tahta koltuklu amele ve öğrenci servis araçları, raylar üzerinde lavvarlara kömür taşıyan veya işe yaramaz kaya ve toprak malzemeyi tumbalara (kömür harici malzemenin döküldüğü stok sahaları) taşıyan vagonlar, varageller (dik yamaçlara kurulmuş raylı asansörler), EKİ'ye bağlı dispanserler (sağlık evleri), işçi sinemaları, açık hava gösteri mekanları, ahırlarla ocaklar arasında gidip-gelen ve boğazında numaralanmış katırlar, dar sokaklar ve dik merdivenler, kıvrımlı ve bozuk yollardır.

Zonguldak'ta 1980'lerden itibaren işçi alımı yavaşlamış, dışa göç başlamıştır. Emekli olanlar kenti terketmeye başlamıştır. Doksanlardan itibaren özelleştirmeler başlamıştır. Önce özel ocaklar açılmış, daha sonra 2004 yılından itibaren TTK'nın elindeki bazı ocaklar özelleştirilmiştir. Özelleştirmelerle kentin ve yakın çevresinin cazibesi kaybolmaya başlamıştır. Çünkü Zonguldak için özelleştirme demek daha az içi çalıştırmak, daha az ekonomik ve sosyal imkanlar, daha az kültür, daha az eğitim, hatta daha az iletişim demektir. Bütün bunların sonucunda, 1927 yılında 12 binden 1990'da 118 bine çıkan Zonguldak merkez nüfusu, 2000'de 104 bine düşmüştür. Son yıllardaki işçi alımlarıyla bu düşüş durma eğilimine girmiştir. Kent nüfusu 2008 yılında 106729'a, 2009 yılında 112369'a çıkmıştır. Son on yılda nüfus yine biraz azalmıştır. 2016 sayımına göre 108180 olan Zonguldak kent nüfusu 2018'e gelindiğinde 105529'e düşmüştür (www.zonguldak.gov.tr, TÜİK, 2018). 1980'li yılların sonunda kırkbin olan işçi sayısı 2000'li yıllarda on binin biraz üzerine kadar inmiştir.

Zonguldak'ın cazibesinin kaybolmasında halkın genel görüşü dört olayda birleşmektedir. Bunlar; 1991 yılındaki büyük işçi eyleminden (Ankara'ya yürüyüş) sonra Devletin gözünden düşmesi (bazıları bunu cezalandırma olarak da ifade etmektedir), Zonguldak'ın idari olarak Bartın ve Karabük Vilayetlerine bölünerek küçülmesi, ülkeye doksanlı yıllardan itibaren ithal kömürün girmesi, evlerde doğalgazın yaygınlaşması ile taş kömürüne olan ihtiyacın azalmasıdır. Ereğli ve Karabük Demirçelik fabrikaları ile Çatalağzı'daki termik santraller ise taşkömürü sektörünü ve bütün yaşamı büyük ölçüde taşkömürüne bağlı olan Zonguldak'ı şimdilik ayakta tutmaktadır. Ancak son 30 yılda yaşanan gerileme süreci, kent yaşamında birçok yönden eskileri aratır duruma getirmiştir.

Şekil 8. Şehirde eskilerden hatıra bırakılan yükleme iskelesi (Şarjöman rapid) ve lavvar tesisinin kalıntıları

5. Sonuç ve Değerlendirme

Taşkömürünün işletilmesiyle bilinen ve kentleşme tarihi en fazla 130 yıl önceye giden Zonguldak, kömürle iç içe yaşamaya devam etmektedir. Uzun yıllar boyunca raylar, vagonlar ve lokomotifler, limanda yükleme tesisi (şarjöman rapid), lavvarlar gibi kömür üretimi ve nakliyesini yapan unsurlar kentin içinde idi. Daha sonra raylar ve yükleme tesisi sökülmüş, lavvar ile limandaki yükleme tesisinin ana gövdesi birer anıt olarak korumaya alınmıştır. Ancak kentin hemen güneyinde Üzülmüş bölgesinde, yine Kozlu, Kilimli-Karadon bölgesinde kömür ocakları, yönetim binaları, lavvarlar kentlerin içinde veya kenarındadır. Nakliye güzergahları karayolu ve demiryolu olarak yerleşimlerin içinden geçmektedir.

Kömür, evlerde yakıt olarak kullanılmaya devam etmektedir. Kömür ocakları ve kömüre bağlı sanayi Zonguldak'ta gençlerin hala ekmeğ kapısı durumundadır. Buna karşılık Zonguldak halkı kömürün zararlarından da nasibini fazlasıyla almaktadır. Son yıllarda çokça tartışılan Çatalağzı termik elektrik santrali yerleşim alanının kenarındadır. Zonguldak; grizu patlamaları, göçükler, başka iş kazaları nedeniyle ölümler, yaralanmalar, sakat kalmalar, meslek hastalıkları ve hava kirliliğinin olumsuz etkileri ile birlikte yaşamak durumundadır. Çünkü Zonguldak'ta hayat kömürle iç içedir. Hatta yerleşimlerin altı da kömürdür. Yani yerin altında da yüzlerce caddeleri, sokakları, yolları, merdivenleriyle daha büyük bir şehir yatmaktadır.

2010 yılında hazırlanan Meclis Araştırma Komisyonu Raporunda (TBMM 2010) “Türkiye’de taş kömürü arama ve üretim tekeli elinde bulunduran TTK, sürekli zarar eden bir yapıdır. TTK’ye her yıl Hazine Müsteşarlığı tarafından, zararlarını, personel ve cari giderlerini karşılamak amacıyla 300–400 milyon TL civarında sermaye transferi yapılmaktadır. Süreklilik arz eden bu durum, Hazineye yıllar itibarıyla kümülatif olarak milyarlarca TL’ye varan ciddi ve ağır mali yükler getirmektedir. Siyasi mülahazalar sonucu oluşan aşırı istihdam yükü, istihdam çarpıklığı, olumsuz jeolojik şartlar, mekanizasyona uygun olmayan tektonik yapı ve buna bağlı emek, yoğun çalışma zorunluluğu ve diğer yapısal sorunlar TTK’yi mevcut durumda Türkiye ekonomisi ve kamu maliyesi üzerinde bir kambur hâline getirmiştir. Bu yapının acilen değiştirilmesi ve TTK’nin zarar eden yapısına son verilmesini teminen, Kurumun hâlen yürütülen yeniden yapılandırma çalışmalarına hız verilmesinde ve bir an önce gerekli tedbirlerin alınmasında fayda görülmektedir” tespiti bulunmaktadır. Bu tespit, Zonguldak’ın bugün getirildiği noktanın siyasilerin algısına göre fotoğrafıdır. 1920’lerdeki yöneticiler ve siyasilerin bakışı ve niyeti ile bugünkülerin bakışı arasındaki bariz fark ise dikkat çekicidir.

Not: Bu çalışma 3. Türkiye Tarihi Madenler Konferansı Bildirileri kitabında yer almıştır.

Kaynaklar

Aytekin, EA, 2017. Tarlalardan ocaklara, sefaletten mücadeleye Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922, Yordam Kitap, 96 s. İstanbul.

Barutçu, A, Özdemir F.U, 2017. Yüz Karası Değil, Kömür Karası, Zonguldak, İletişim yayınları
Çatma, E, 2006. Zonguldak kömür havzası tarihi, Birinci Kitap 1840-1865, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara, 355 s.

Çatma, E, 1997. Asker İşçiler, Ceylan yayınları, ISBN:9789758110306, 182 s.

Çatma, E, 1997. Kömür Tutuşunca, 1965 Madenci Direnişinin Öyküsü, Evrensel Basım Yayın, ISBN: 9786053311379, 160 s.

Çatma, E. 2016. Zonguldak kent tarihine kısa bir yaklaşım, <https://kdzereglifutbol.blogspot.com/2016/09/>.

DOĞU, 1944. Röportaj: Halit Akça, Karadeniz Özelliklerini Koruma Derneği Dergisi, Yıl 1, sayı 2.

Güleman, H., 1938. Madencilik Hayatımdan Birkaç Hatıra. MTA Enstitüsü Mecmuası, Sayı 14. Ankara.

Koca, H, 2005. Zonguldak havzası gerçeği, Kent Tarihi Bienali 2005, Bildiriler Kitabı, s. 60 vd. www.ayk.gov.tr

Kutluk, HN, 1937. Kömür havzasında maden direkçiliğinin tarihçesine ait notlar, Orman ve Av Mecmuası, sayı 7-8-9.

Ortaylı, İ. 1994. Tanzimat Devri ve Sonrası İdarî Teşkilât, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, (Ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul, 283- 334.

Sakaoğlu, N, 1972. Bu mizansen için bkz. Tahir Karaoğuz, Notlar, Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası için Çalışmalarımından Bir Özet, Ereğli, s. 109.

Sakaoğlu, N, 1984. Tarihe Yerleşen Hayal Uzunmehmet, Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim-Kasım, s. 10-11.

Sakaoğlu N, 1987. Amasra'nın Üçbin Yılı, Zonguldak Valiliği Yayınları, No: 2, İstanbul, 139 s.

TMMC, 1936. Mağden: Türk Mağden Mühendisleri Cemiyeti Mecmuası, No. 1, II. Kanun, 936 Şubat-Mart, Zonguldak, s. 3-4.

TBMM, 2010. Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dönem 23, yasama yılı 4, 544 s.

TÜİK, 2018. Adrese Dayalı Nüfus Sayım Sonuçları, www.tuik.gov.tr

Türk, M ve Türk R., 1982. Karaelmas Ülkesi Zonguldak, Yelken Matbaası, İstanbul. 13 s

Umar B, 1993. Türkiye'deki tarihsel adlar, İnkılap Kitapevi, 829 s. İstanbul.

Yılmaz, H, 2018, www.elmas67.com. Bakın Zonguldak'ın eski adı "Sandarake" neymiş? Erişim tarihi 12 Ocak, 2020.

ZTSO, 1933. Cumhuriyetin onuncu yılında Zonguldak ve Maden kömür havzası, Zonguldak Sanayi ve Ticaret Odası yayını, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 114 s.